

ASPECTE DIN VIAȚA AGRARĂ A COMITATULUI ALBA DE JOS ÎN PERIOADA DUALISMULUI (1867-1918)

Comitatul Alba de Jos de odinioară se afla așezat în partea sudică a Transilvaniei, hotarele lui corespunzând în linii mari cu hotarele actualului județ Alba. În suprafață de 3575 km, la nord se învecina cu comitatul Turda-Arieș, la est cu comitatele Târnava Mică și Târnava Mare, la sud cu comitatul Sibiu, iar la vest cu comitatul Hunedoara. Însă, la 1877, valea Arieșului și pământurile săsești au fost desprinse de Alba de Jos, rămânând în componența comitatului 177 comune și 4 orașe cu consilii locale proprii: Alba Iulia, Aiud, Abrud și Ocna Mureș. Așezările au fost incluse în 7 plăși. Dintre comune însă doar un număr de 8 dispuneau de peste 2.000 de locuitori. În schimb, la 1918 – conform surselor –, numărul plășilor era de 7, cu 174 comune și 147 de cătune. Tot atunci numărul comunelor a căror populație depășea cifra de 2.000 locuitori a crescut la 13.

Populația județului a evoluat astfel în perioada de referință: la 1869 avea 188.702 locuitori, la 1880 – 178.029, la 1890 – 193.072, la 1900 – 209.876 locuitori. După naționalitate: 166.099 români, 36.360 maghiari, 7.953 germani. În privința ocupației, majoritatea (74,2 %) erau agricultori, 4,9 % se ocupau cu minieritul și prelucrarea metalelor, în industrie erau angrenați 6,8 %, în comerț 1,5 %, iar în transporturi 1,3 %¹.

Datele de mai sus demonstrează cu pregnanță nivelul minim al industriei și comerțului la nivelul județului. Principalele fabrici erau următoarele: fabrica de sodă și amoniac din Ocna Mureș, cu 250 lucrători, moara cu aburi Johanna, fabrica de spirt industrial și fabrica de cărămidă din Alba Iulia, fabrica de lăcătușerie, tipografia și fabrica de cartoane din Aiud, uzina chimică din Zlatna. Comerțul se derula în principal cu produse agricole. De asemenea, în perioada cercetată în județ mai funcționau 4 bănci, 14 case de economii, precum și 15 cooperative de credit.

Principala ramură a economiei era în mod evident agricultura. În anul 1900 de exemplu, populația ocupată în agricultură era distribuită după cum urmează: din cei 156.826 agricultori, numărul proprietarilor, arendașilor, zilierilor și servitorilor era de 76.403. Dintre aceștia, proprietarii și arendașii, împreună cu familiile lor, numărau în total 49.950 persoane, adică 65,38 %, în timp ce media pe Transilvania era de 71,49 % la această categorie. Numărul slugilor și zilierilor era de 26.453, adică 34,62 %, în schimb media ardeleană la acest capitol era de 28,06 %².

¹ Pentru alte detalii generale vezi: Alsófehér 1896, p. 3-12. Révai 1911, p. 480-482. Pállás 1911, p. 495-496. Alba Iulia 2000, p. 272.

² Egyed 2002, p. 283.

Formele de proprietate asupra pământului cuprindeau următoarele variante: 66,39 % proprietate privată, 21,25 % proprietate comună, 4,50 % proprietate de stat, 7,86 % proprietate ecleziastică³, în schimb nu existau proprietăți supuse interdicției de a fi înstrăinate⁴. Relația de proprietate avea următoarea structură în perioada supusă cercetării: proporția proprietăților sub 100 iugăre reprezenta 99,24 %, iar peste 100 iugăre era de 0,76 %. De asemenea, proporția proprietății private sub 100 iugăre era de 66,56 %, pe când a celei de peste 100 iugăre era de 33,44 %, aceste proporții asemănându-se în mod surprinzător cu situația comitatului Timiș la vremea respectivă⁵.

O altă defalcare a proporțiilor ne oferă următorul rezultat: 19,32 % din cele 38.749 gospodării care dețineau 462.071 iugăre dispuneau de mai puțin de un iugăr de teren agricol. Deci, mai bine de 50 % din gospodării erau sărace și dispuneau doar de 8 % din totalul terenului agricol, pe când 162 mari proprietari dispuneau de peste 200 iugăre, iar 38 mari proprietari dețineau peste 1.000 iugăre de pământ⁶.

Unul dintre cei mai mari proprietari de pământ din județ era Colegiul Bethlen din Aiud, care în anul 1911 pe teritoriul a 17 comune avea 10.884 iugăre cadastrale de teren, din care 6.114 iugăre pădure, 4.744 iugăre teren arabil, 26 iugăre de vie. Dispunea de asemenea de 17 case de locuit, din care 14 erau locuințe ale profesorilor, de o fabrică de spirt și una de cărămidă. Această avere asigura cea mai mare salarizare din Ardeal profesorilor angajați la colegiu, atât în bani cât și în natură, la care se adăuga bineînțeles și contribuția venită din partea elevilor. Astfel, veniturile unui profesor constau din: 750 forinți, bani în numerar, cazare gratuită, 24 stânjeni lemne de foc, în parte fag, în parte stejar, 116 feldere de grâu cl. I, 116 feldere de grâu cl. a II-a, 120 feldere porumb, 3 porci grași, 160 vedre de vin, 24 diverse alte bunătăți pentru bucătărie etc. etc.⁷.

Agricultura

În domeniul agricol și după 1867 tot sistemul de tranziție a rămas preponderent, ceea ce înseamnă că, alături de agrotehnica mai dezvoltată, au continuat să persiste diversele forme ale muncii cu plată, precum și cea a muncii în parte⁸. Unitatea de măsură a unei suprafețe mai mari era iugărul, iar a celor mici era parcela, “nyil”. Această din urmă denumire era aplicată unor suprafețe înguste de teren care au rezultat în urma împărțirii terenurilor mai mari. Aceste parcele, “nyilak”, arareori erau folosite pentru semănături, fiind întrebuintate cu

³ Despre proprietățile bisericesti vezi pe larg Nagyenyedi 1918, p. 130.

⁴ Nagyenyedi 1918, p. 145.

⁵ Nagyenyedi 1918, p. 148.

⁶ Alba Iulia 2000, p. 300.

⁷ Nagyenyedi 1918, p. 230.

⁸ Erdély 1964, p. 221.

precădere pentru cultivarea legumelor. Bucata de teren ce nu putea fi parcelată a fost supusă licitației, iar suma încasată era cheltuită de regulă pe băutură de către beneficiari. Suprafețele mai mari – delimitate de drumuri de hotar – purtau denumirea de “lab” sau tarla, iar un “lanț” reprezenta o suprafață de teren de 10 m lățime, limitat de drumul printre ogoare⁹.

Înainte de comasare predomina sistemul de ogorâre, trecerea la sistemul modern de agricultură făcându-se în mod treptat. Această trecere s-a intensificat la confluența secolelor. Însăși reducerea proporției terenurilor ogorâte dovedește acest lucru. Astfel, dacă în perioada 1900-1905 era lăsat ogor 24,1 % din terenul agricol, în intervalul 1906-1910 acesta s-a redus la 22,8 %¹⁰. Comasarea însă nu s-a derulat în mod liniștit, izbucnind mai multe tulburări din această cauză, ca de exemplu în 1879 la Gârbova de Jos, unde a fost nevoie de intervenția armatei pentru liniștirea spiritelor, sau în 1894 la Cergău Mare, unde măsurătorii de terenuri au fost pur și simplu alungați de la fața locului¹¹. Toate acestea s-au întâmpnat pentru că țăranii considerau că introducerea comasării va avea ca rezultat epuizarea productivității pământului¹².

Schimbarea sistemului agricol s-a desfășurat în paralel cu schimbarea uneltelor agricole, deși aceasta din urmă a fost un fenomen mai puțin vizibil. Plugul a fost cel mai important mijloc de lucrare a pământului. În afara fierului de plug însă, toate părțile sale componente erau confecționate din lemn. Grapa se compunea din șase bucăți de lemn prevăzute cu cuie din lemn sau din fier. Cei săraci, îndeosebi în zona de munte, înlocuiau cuiele cu măturoaie uriașe din crengi verzi. Iar pentru a fi mai grea și a zdrobi mai bine pământul arat, gospodarul își așeza pe grapă fie copilul, fie sluga, fie alte diverse greutăți, grapa fiind tractată apoi cu vitele prin arătură¹³.

În același timp și carul a jucat un rol determinant în munca agriculturului. Forța de tracțiune o constituiau carele cu boi și cai. Astfel, în anul 1902, de exemplu, figurau în statisticile de specialitate 9.898 care cu boi, 2.068 căruțe cu cai,¹⁴ iar în 1912 un număr de 11.614 care cu boi și 2.480 căruțe cu cai¹⁵. Pe timp de iarnă, în zona de munte mai ales, carul era înlocuit cu o sanie primitivă, confecționată în totalitate din lemn.

Noile mașini agricole aveau în schimb o răspândire minimală pe teritoriul județului. De mașini de treierat și secerat dispuneau doar marii proprietari de pământuri. Raportul administrativ pe anul 1911 al subprefectului consemna

⁹ Lázár 1899, p. 497.

¹⁰ Egyed 2002, p. 175.

¹¹ Alba Iulia 2000, p. 297.

¹² Lázár 1899, p. 498.

¹³ Lázár 1899, p. 869.

¹⁴ Közigazgatási jelentés 1900, p. 35.

¹⁵ Közigazgatási jelentés 1912, p. 15.

existența doar a unei “locomotive pentru arat” (szántó mozdony) la Ocna Mureș¹⁶. Agricultorii de rând, pentru depozitarea recoltei obținute cu forțe proprii, cu unelte simple avute la dispoziție, în anul 1870 dispuneau de 10.043 pivnițe și 11.960 șuri¹⁷. În agricultură, cerealele erau principalele produse, grâul și porumbul fiind cele mai larg răspândite culturi la vremea respectivă, fenomen ce a atras după sine o creștere continuă a suprafeței agricole ocupate cu cultura grâului. Astfel, dacă în 1897 au fost înregistrate 59.296 iugăre cadastrale de grâu¹⁸, în 1903 această suprafață s-a mărit la 68.009 iugăre cadastrale¹⁹, iar în 1910 statistica vorbește de 71.200 iugăre cadastrale²⁰. Un fenomen asemănător se constată și în cazul culturii porumbului în etapa respectivă. În schimb, indicatorii de producție, precum și mărimea suprafețelor cultivate cu orz și secară au rămas mult în urma celor de mai sus.

Conform consemnărilor timpului, pregătirea terenului pentru semănatul grâului de toamnă începea încă din luna mai sau iunie, prin executarea unei ogorări adânci, procedeu repetat în iulie, iar în septembrie urma punerea seminței sub brazdă și grăpatul ei. Semănatul propriu-zis se efectua în majoritatea cazurilor manual. Din sacul atârnat pe umăr gazda arunca o mână de grâu spre dreapta pentru cei săraci, o mână la stânga pentru hoți, una în spate pentru păsări, iar după o scurtă rugăciune începea semănatul propriu-zis, cu mâna, de la dreapta la stânga²¹.

În lunca Mureșului secerișul începea la 10-15 iulie, în zona de munte în schimb mult mai târziu, în septembrie-octombrie, acolo cultivându-se în exclusivitate doar grâu de primăvară, cu un termen de coacere mult decalat față de cel de toamnă cultivat la șes. Recoltarea se realiza manual, cu precădere cu seceră, pentru a se reduce la minimum pierderile de boabe²². Doar în gospodăriile mai mari se întrebuița coasa cu greblă sau mașina de secerat. Grâul secerat era legat în snopi și așezat în clăi. Cincisprezece snopi făceau o cruce, două cruci o claie, care în caz de recoltă bună oferea șase feldere de grâu. Aici este de consemnat faptul că, în 1888 de exemplu, costul de producție al unui iugăr cadastral era de 24,25 coroane, iar venitul era de 53,75 coroane²³.

Producția în schimb indică tendințe variabile în perioada de referință. Astfel, în 1897 producția medie pe un iugăr era de 4,62 măji (media ardeleană era de 4,27 măji)²⁴, în 1903 – 6,30 măji (media ardeleană 6,18)²⁵, în 1908 – 5,58

¹⁶ Közigazgatási jelentés 1911, p. 32.

¹⁷ Népszámlálás 1871, p. 549.

¹⁸ EG E 1898, p. 22.

¹⁹ EGE 1903, p. 5.

²⁰ EGE 1910, p. 13.

²¹ Lázár 1899, p. 498.

²² Egyed 2002, p. 166.

²³ *Közérdek*, 1888, nr. 51.

²⁴ EGE 1897, p. 22.

măji (media de 6,34)²⁶, iar în 1915, cu toate dificultățile generate de război, se constată o nouă creștere a producției, depășindu-se media ardeleană, producția comitatului ocupând locul doi în Transilvania²⁷.

Producții asemănătoare s-au înregistrat și la porumb în perioada supusă cercetării. Astfel, în 1907 producția comitatului, de 5,44 măji pe iugăr, a depășit-o pe cea ardeleană²⁸, vârful culminant fiind atins la producția de porumb în anul 1915, când a fost depășită nu numai media ardeleană, ci și cea ungară²⁹.

Porumbul era semănat în ultima decadă a lunii aprilie, în jurul datei de 24 (de Sf. Gheorghe sau Sânjorz), dar în zonele nisipoase, mai răcoroase și mai umede, acest termen se decala chiar și până la 10 iunie. Terenul se ara o singură dată, dar și arunci în mod superficial. Prima prașilă era executată la începutul lunii mai, apoi, după 3-4 săptămâni, cea de-a doua. Recoltatul avea loc la sfârșitul lunii septembrie – începutul lui octombrie, producția fiind așezată în pătule (coșere). Împreună cu porumbul se mai semăna cânepă, pepeni, fasole, sfeclă, bostani. Costul unui iugăr cadastral de porumb era de 19,20 coroane, iar venitul se ridica la 45,50 coroane, deci atât cheltuielile cât și beneficiile erau mult mai mici decât în cazul grâului.

Producția de seară era identică cu cea de grâu³⁰. În 1897 suprafața cultivată era de 4.386 iugăre, cu o producție medie de 5,33 măji³¹, fiind depășită media ardeleană. În 1903 suprafața cultivată cu seară crește la 5.496 iugăre, în schimb producția medie obținută face ca Alba de Jos să se situeze pe penultimul loc în Transilvania. Orzul se cultiva pe suprafețe reduse. Astfel, în 1897 suprafața de orz era de 1.766 iugăre, în 1903 de 2.738 iugăre, recoltă bună de orz consemnându-se doar în anul 1911³². Multă recoltă s-a obținut și anterior, în 1896, în schimb calitatea a lăsat mult de dorit³³.

Instabilitatea producției a determinat și instabilitatea prețurilor produselor agricole în perioada de referință. Astfel, în 1882 un hl. de grâu curat costa 6-6,50 forinți, secara 3,50-4,00 forinți, porumbul 2,90-3,50 forinți³⁴. Peste doi ani prețul unui hl. de grâu crește la 6,75 forinți, cel al secarei la 4,5 forinți, al porumbului la 4,25 forinți³⁵. Bun a fost și anul 1906: atunci o felderă de grâu se vindea cu 2 coroane 10 fileri, iar porumbul cu 1 coroană 20 fileri³⁶.

²⁵ EGE 1903, p. 5.

²⁶ EGE 1908, p. 8.

²⁷ EGE 1915, p. 26.

²⁸ EGE 1907, p. 2.

²⁹ EGE 1907, p. 22.

³⁰ Lázár 1899, p. 499.

³¹ EGE 1897, p. 22.

³² EGE 1911, p. 16.

³³ EGE 1896, p. 16.

³⁴ *Közérdek*, 1882, nr. 45.

³⁵ *Közérdek*, 1884, nr. 10.

³⁶ Purcar-Rustoiu 2002, p. 83.

Pentru prelucrare și întrebuințare, cerealele erau măcinate cu precădere cu ajutorul morilor de apă, instalate de regulă pe niște plute – poduri fixe – pe malul râului Mureș, îndeosebi în zona Noșlac-Ocna Mureș. Numărul acestora pe cursul județean al Mureșului era de 30 în anul 1899³⁷. După ce însă la Cecălaca, Ocna Mureș, Lopadea Nouă, Unirea au început a fi construite mori cu aburi, aceste mori de apă au început să-și piardă din importanță, prin urmare nici nu s-au mai construit altele³⁸. În schimb, se construiesc tot mai multe mori pentru făină. Astfel, dacă în 1893 la Aiud funcționau doar trei mori³⁹, în 1899 localnicii și cei din împrejurimi aveau deja la dispoziție un număr de 7 mori pentru făină⁴⁰.

Pe lângă cultura cerealelor, viticultura juca de asemenea un rol deosebit în agricultura comitatului. Bunul ei renume a depășit în scurt timp atât granițele comitatului, cât și pe cele ale Ardealului. Această ramură era dezvoltată cu precădere în zona Ighiu-Șard-Țelna-Galda de Jos, apoi Aiud-Mirăslău, Ciumbrud și pe Târnavă. Suprafața totală de vie în 1902 era de 7.405 iugăre⁴¹. Datorită efectelor distrugătoare ale filoxerei, în 1910 suprafața de mai sus s-a diminuat la 3.623 iugăre⁴²; în schimb – prin noile plantații –, această suprafață va cunoaște o nouă extindere în perioada următoare. De fapt, cultura viței de vie se desfășura în mod tradițional, dar cu foarte multă grijă și precauție din partea gospodarilor. Primăvara se dezgropau firele din pământ, erau lăsate la zvântare câteva zile, timp în care se plantau aracii din salcâm sau salcie, după care urma tăiatul și cercuitul. Prima săpare, efectuată de regulă cu hârlețul, era așa-zisa ogorâre. Urma apoi plivitul și săpatul în mod repetat. Stropitul a fost introdus și aplicat doar odată cu apariția filoxerei, precum și în urma distrugerilor acesteia. Culesul viilor avea loc de regulă la mijlocul lunii octombrie. După cules urma prepararea mustului⁴³. Această din urmă operațiune, la cei mai înstăriți, se realiza cu presa manuală (șaitău), însă cei mulți procedau la zdrobirea strugurilor cu ajutorul unui sac special confecționat în acest scop, în care strugurii introduși erau sfărâmați cu picioarele.

Culesul viilor în multe locuri era o adevărată sărbătoare pentru proprietar, pentru comunitate în general. Se inițiau și se derulau adevărate chermeze populare, deosebit de plăcute, ocazie cu care se sacrifică și câte un berbec din care se pregătea o tocăniță extrem de gustoasă, la fața locului fiind invitați ceterașii satului, pentru a intensifica și a susține atmosfera, ce continua apoi adeseori chiar și seara, la curtea gospodarului sau într-un anumit loc special al satului. Însă, după distrugerile provocate de filoxeră, aceste chermeze s-au rărit, ba chiar în multe zone au dispărut cu desăvârșire.

³⁷ Lázár 1899, p. 510.

³⁸ Lázár 1899, p. 314.

³⁹ Polgármesteri jelentés 1893, p. 23.

⁴⁰ Polgármesteri jelentés 1899, p. 29.

⁴¹ Közigazgatási jelentés 1902, p. 36.

⁴² Közigazgatási jelentés 1910, p. 42.

⁴³ Lázár 1899, p. 501.

Paznicii de vie erau angajați de proprietari prin plata unor produse, pentru o perioadă de șase săptămâni – începând cu luna septembrie, răstimp în care nu-și schimbau nici veșmintele, aflându-se zi și noapte la fața locului, pe timpul nopților semnalându-și prezența prin aprinderea unor focuri uriașe în diverse zone ale perimetrului dat în grijă și răspundere⁴⁴.

Pentru o imagine fidelă a unei plantații de vie bine întreținută și lucrată, redăm în cele ce urmează o prezentare a unei tarlale de 40 iugăre aflată în proprietatea baronesei Kemény Istvánné din Ciumbrud, comisia deplasată la fața locului constatând următoarele în 1883:

“Prima dată am vizitat o parcelă mai mare, bogată în struguri de masă excelenți din soiurile muscat croquant, muscat roșu și alb etc., toate plantate în rânduri separate. Am mai vizitat de asemenea rânduri de plantații excelent ordonate și plantate cu riesling de Rin cca 27 iugăre cadastrale, muscat croquant pe 5 iugăre, traminer pe 2 iugăre, precum și bacator roșu, oporto și grasă, tot în rânduri bine ordonate. Plantație mixtă se cultiva doar pe o mică suprafață, dar care urmează a fi defrișată în viitorul apropiat. Toate soiurile enumerate erau plantate în parcele separate, în soluri bine pregătite, la 3-6 picioare distanță între rânduri, iar butașii la o distanță de trei picioare, fiecare butaș conținând doar 2-3 cercuri, arareori existând 4, pe care se prezenta o foarte frumoasă producție. Aspectul general al plantației demonstra grija deosebită a proprietăresei față de această avere, lucru demonstrat și prin faptul că numita procedea la stimularea materială a lucrătorilor pentru efectuarea unor lucrări de calitate, ceea ce conduce în final la o concurență nobilă printre lucrători, iar pe de altă parte contribuie la întreținerea și dezvoltarea sănătoasă a plantațiilor de vie. De constatat și faptul – citim mai departe – că întreaga suprafață este protejată împotriva unor viituri prin canale construite pentru scurgerea apei de ploaie, prin urmare întreaga vie am găsit-o în cea mai bună stare de întreținere. După aceasta a urmat vizitarea pivnițelor proprietarei, unde am descoperit o ordine și curățenie desăvârșită. Degustând diverse soiuri de vinuri, toate dispuneau de arome deosebit de plăcute, gusturi bune și curate, pline de tărie și extrem de savuroase.”⁴⁵

Același raport vorbește la fel de elogios și despre proprietatea lui Zeyk József din Gâmbaș, despre cele 50 de iugăre de vie de la Ţelna aparținând urmașilor conților Teleki Sándor și Teleki Géza, precum și despre cele 42 iugăre cadastrale ale lui Teleki Sándor de la Șard. În privința varietății soiurilor, se detașa proprietatea de la Gâmbaș, unde erau cultivate peste 100 de soiuri de struguri de masă, cel mai răspândit fiind șaselasul alb și roșu, apoi muscatul roșu, malingerul, precum și Royal vin Yard, dolerlai, malakoff usum, șasla diamant, muscatul de Hamburg, al cărui butaș producea peste 5 kg struguri, precum și soiurile pasatuti, muscat croquant, șasla Napoleon, delavare roșu și muscatul de Alexandria etc.⁴⁶.

⁴⁴ Lázár 1899, p. 501.

⁴⁵ *Közérdek*, 1883, nr. 41.

⁴⁶ *Közérdek*, 1911, nr. 33.

Dintre soiurile pentru vinuri, sursele enumerau următoarele: feteasca, oporto, merlot, cabernet frank, cabernet sauvignon, cadarca, traminer, riesling etc. Vinurile produse în comitat au fost premiate în serie la concursurile interne și internaționale, așa cum s-a întâmplat de exemplu la Triest în 1882, unde vinurile proprietarilor de la Gâmbaș și Ciumbrud au obținut medalia de aur din partea juriului⁴⁷.

Însă filoxera, asociată cu diverse calamități naturale, au decimat adeseori plantațiile de vie ale comitatului. Așa se face că, în perioada 1895-1899, la Aiud și împrejurimi viticultura nu a adus aproape nici un beneficiu proprietarilor de vie⁴⁸. Producții slabe au fost recoltate de altfel și în anii 1901-1904, în 1906 paguba a fost cauzată de înghețurile premature, în schimb calitatea mustului a fost bună, în 1912 se repetă slaba producție, o ameliorare oarecare constatându-se începând cu anul 1913, culminând cu producția record din anul 1916⁴⁹. Daunele provocate de filoxeră se pot ilustra cu următoarele cifre: în 1901 au fost afectate 5.771 iugăre⁵⁰, în 1902 alte 3.500 iugăre au fost atinse, din care 1500 s-au distrus în totalitate⁵¹.

În scopul remedierii situației, s-au efectuat ample plantații la nivelul comitatului. Astfel, conform unui raport administrativ pe anul 1908, noile plantații s-au realizat pe o suprafață de 800 iugăre, prin distribuirea la prețuri avantajoase a unui număr de 64.000 bucăți de altoi, 40.000 corzi americane, precum și 200.000 alte corzi americane, la prețuri normale de vânzare, iar la Ighiu a fost pus în funcțiune un centru de altoi american, unde la un moment dat se produceau 17.786 bucăți altoi.

În paralel cu bolile, epidemiile și calamitățile naturale, producătorii se mai confruntau și cu alte greutăți, legate de posibilitățile valorificării produselor lor. Fluctuația extraordinară a prețurilor de vânzare, precum și cantitatea mare a vinurilor falsificate au făcut adeseori amară viața cultivatorilor onești. Aceste griji, aproape permanente, au fost apoi completate și printr-o impozitare disproporționat de mare a suprafețelor viticole. Din această cauză presa locală s-a ocupat cu perseverență și cu insistență de dificultățile viticulturii, criticând vehement procedurile comercianților și nemernicia falsificatorilor de vinuri.

O altă categorie de agricultori se îndeletnicea cu cultivarea pomilor fructiferi, cu valorificarea produselor obținute. Conform raportului Comisiei pentru degustări din cadrul Asociației cultivatorilor de fructe din Aiud, erau cultivate următoarele soiuri de mere cu nume ciudate: royal angleterre, batul, ponc quetier, paris alb, măr alb nordic, iar dintre pere: harderpont, virgoulense,

⁴⁷ *Közérdek*, 1882, nr. 48.

⁴⁸ Közigazgatási jelentés 1895-1899.

⁴⁹ EGE 1901-1906.

⁵⁰ MStK 1903, p. 31.

⁵¹ Közigazgatási jelentés 1903, p. 36.

kopertscher, cominair de la motte, nouvelle zephirim gregoire, manura colmar și duscheme d'angouleme, a cărei greutate atingea chiar și 500 grame⁵².

Totodată, asociația oferea spre cultivare următorii puieți de măr: gravenstein de toamnă, batul, ponc, renet canadian, renet caneli, monti inescu, iar dintre soiurile de păr: Boucretienne Williams, vayyone pădureț, dojenne de comise, Napoleon vajone, harderpont vajone, manna colmar, bezi vaat, colmar nobil și păr de iarnă⁵³. Firește, alături de aceste soiuri de măr și păr, nu lipseau nici nucii, prunii, cireșii etc., însă producția acestora era extrem de fluctuantă în perioada supusă cercetării. Astfel, în intervalul 1895-1915 sursele semnaleză mult mai mulți ani cu producție săracă decât bogată în fructe⁵⁴. În vederea remedierii situației s-au întreprins diverse măsuri la nivelul comitatului: s-au înființat asociații, s-au distribuit altoi, s-au efectuat îmbunătățiri de soiuri, s-au organizat expoziții în domeniu. Starea gravă a situației era demonstrată și de faptul că, de exemplu, distrugerea omizilor din grădini și livezi era efectuată sub controlul jandarmeriei, iar cei care nu s-au conformat dispozițiilor de distrugere a omizilor și de întreținere a pomilor au fost aspru amendați. Dintre fructe, comerțul cu mere era predominant în perioada de referință. Recoltarea acestora se realiza în funcție de soiuri, de regulă pe la mijlocul lunii octombrie. Producția era pusă la păstrare în pivnițe, pe rafturi special amenajate în acest scop. În localitățile de munte producătorul își valorifica producția cu precădere iarna și primăvara, la vremea înfloririi pomilor, mai ales în satele de pe valea Mureșului, preschimbând produsele pe bucate, grâu și porumb⁵⁵.

Despre legumicultură întâlnim în schimb informații mult mai sporadice în paginile publicațiilor și documentelor vremii. Cea mai des pomenită ni se pare a fi grădina sătească de zarzavat, precum și grădinița de flori din fața casei, cu florile sale tradiționale, precum și ferestrele caselor pline de mușcate, viorele, busuioc și garoafe⁵⁶.

Conform datelor Oficiului de Statistică Ungară, în domeniul legumelor în 1911 de exemplu, de pe suprafața de 52 iugăre s-a recoltat cantitatea de 6,46 hl. fasole, mazăre cultivându-se pe 17 iugăre, linte pe 7 iugăre, pepeni pe 82 iugăre, bostani pe 164 iugăre, varză pe 689 iugăre. De notat că producția de mazăre,

⁵² Istoria mărilor "ponyik" o aflăm din nr. din 2 august 1885 al ziarului aiudean *Közérdek*, conform căruia acest soi de măr a fost remarcat de către Abacs János, episcopul reformat ardelean de odinioară, care l-a cultivat pentru prima dată în sistem organizat. Conform spuselor ziarului, un supus român al episcopului, originar din Bucurdea Vinoasă, i-a adus în dar acestuia diverse soiuri de mere. Dintre acestea i-a atras atenția un anumit soi de măr și, la întrebarea sa că unde se cultivă acest soi, țăranul i-a răspuns: "În poiana nyică". Atunci episcopul a spus că acest soi să poarte în continuare denumirea de "ponyic", dispunând să fie altoit și cultivat pe proprietatea sa.

⁵³ Denumirile sunt transcrise din *Közérdek*, 1882, nr. 47.

⁵⁴ EGE 1895-1915.

⁵⁵ Lázár 1899, p. 861.

⁵⁶ Lázár 1899, p. 483.

linte, bostani și pepeni a depășit media ardeleană⁵⁷. Cartofii erau semănați odată cu înfloritul mărilor sălbatic, într-un sol special și cu precădere spre folosință proprie⁵⁸. Conform datelor, în 1907 pe cele 2.580 iugăre cultivate cu cartofi s-au obținut 114.928 măji de cartofi, în 1910 pe 2.449 iugăre s-a obținut o producție medie de 33,40 măji, pe când în 1913 de pe o suprafață mai mică, de 2.230 iugăre, s-a recoltat o producție medie de 35,41 măji. Cu toate acestea, în perioada dualistă în comitatul Alba de Jos producția de cartofi a rămas în mod constant sub media ardeleană⁵⁹.

Dintre plantele de nutreț domina trifoiul, apoi ovăzul se cultiva anual pe 10.000 iugăre, lucernă pe 344, sfeclă furajeră pe 319, însă lucerna și borceagul erau prea puțin răspândite la data respectivă, iar fânețele ocupau 110.992 iugăre⁶⁰. În schimb, plantele tehnice ocupau de asemenea suprafețe minime pe raza comitatului. De fapt, în perioada dualistă situația era similară în întreaga Transilvanie în această privință⁶¹. Hamei se cultiva în 1901 pe proprietățile de la Ațintiș și Cecălaca, pe 21 iugăre, cu o producție de 68 măji în valoare de 10.200 coroane, iar în pe 140, cânepă pe 1.382 iugăre⁶². Multă vreme cânepa se cultiva doar pentru întrebuințări casnice, în schimb înființarea atelierului de prelucrare a cânepii de la Luduș a dat un imbold producției acestei plante pe toată raza comitatului. Sfecla de zahăr, deși în eficiență a depășit atât grâul cât și porumbul, se cultiva de asemenea pe spații restrânse. Cele 369 iugăre cultivate cu sfeclă de zahăr, cu o cantitate de 43.310 măji producție în 1913, a rămas cu mult sub media ardeleană, deși presa locală a acordat spații extinse popularizării importanței economice atât a sfeclei de zahăr, cât și a hameiului. Și tot în acești indicatori se înscrie și producția de tutun a comitatului Alba de Jos.

Creșterea animalelor

Zootehnia dispunea de condiții excelente pe teritoriul comitatului. Pe malul stâng al Mureșului se produceau furaje din belșug, iar apa era asigurată de multitudinea izvoarelor, precum și de Târnave. Bogăția furajelor favoriza în mod deosebit creșterea celor mai valoroase rase de cornute și de cai, dar și oaia țurcană, precum și porcul ocupau același loc de frunte în domeniu. Pe malul drept al Mureșului, în zona de deal și munte, predomina în schimb oaia țurcană și capra, doar pe locul următor urmau cornutele și caii⁶³. Cele 2.060 de stauale, precum și cele 24.330 grajduri atestă de asemenea numărul mare al animalelor

⁵⁷ EGE 1907-1913.

⁵⁸ Lázár 1899, p. 500.

⁵⁹ EGE 1907-1913.

⁶⁰ MStK 1901, p. 62.

⁶¹ Erdély 1987, p. 1531.

⁶² Erdély 198, p. 1539.

⁶³ *Közérdek*, 1883, nr. 45.

de pe raza comitatului⁶⁴. Grajdul în general se afla construit în curtea gospodarului, dar moșii mai înstăriți și-au ridicat grajduri din bârne sau chirpici, prevăzute cu niște acoperișuri extrem de înalte din paie, în mijlocul pășunii sau a terenurilor, pornind de la principiul că “bunul gospodar prefera să trăiască în lipsuri, numai animalele sale să beneficieze de tot confortul”⁶⁵.

În pășunile din zona de munte animalele erau păzite în staule împrejmuite din garduri de nuiele, mutate periodic dintr-un loc în altul cu scopul de a se realiza o îngrășare suficientă cu bălegar a terenului respectiv. Pentru adăpat se foloseau fântânile, pâraiele și bălțile. Staulul oilor se confecționa din nuiele, scândură, șipci și pari. Asemenea staulului pentru vite, și staulul oilor era mobil. Stâna era de două feluri: de munte și de hotar. Cea din urmă, cu o singură încăpere, era o colibă confecționată din nuiele și paie. La stână se întrebuintau: șuștarul, ciubărul, sita, căldarea, linguri, vasul din lemn pentru baterea untului, vasul cu capac pentru apă, vasul pentru păstrarea jintiței⁶⁶.

Oaia țurcană era cea mai răspândită rasă; numărul oilor cu lână fină reprezenta o cantitate infimă la nivelul comitatului. Produsele lactate asociate cu mămăligă constituiau una din principalele elemente ale hranei de la țară. Toate produsele obținute din laptele de oaie se realizau la fața locului, sus la munte, la stână, în condiții și după metode cu totul și cu totul arhaice, din care unele elemente s-au păstrat până în zilele noastre⁶⁷. Tunsul oilor tinere se efectua primăvara, iar restul se tundeau după seceriș, prelucrarea lânii efectuându-se de asemenea casnic, prin metode manuale. Împreunarea oilor se desfășura și ea după reguli bine prestabilite, care ici-colo mai dănuie și ele și în zilele noastre. Plata ciobanului (a păcurarului) însă diferea de la o zonă la alta. La Medveș de exemplu, după fiecare lapte primea o felderă de “ciucală” de porumb, după fiecare oaie două cupe de cereale, de la fiecare casă o legătură de cânepă, la fiecare rând de muls o mulsoare de lapte, iar mâncarea era asigurată de către familia care era la rând la muls în ziua respectivă. Pe lângă aceasta, gospodarii mai erau obligați ca, după fiecare zece oi, fie să ierneze câte o oaie a păcurarului, fie să achite în schimb suma de un forint⁶⁸.

Vitele erau reprezentate cu precădere de rasa ardeleană. Tocmai de aceea Ministerul Agriculturii a declarat comitatul Alba de Jos drept teritoriu de păstrare și perpetuare a acestei rase. În 1912 însă teritoriul său a fost împărțit în două zone de creștere a vitelor, fiind introdusă, alături de cea ardeleană, și rasa pintzgau⁶⁹. Conform datelor identificate, cele mai mari cirezi de vite erau: cireada

⁶⁴ Népszámlálás 1871, p. 549.

⁶⁵ Lázár 1899, p. 487.

⁶⁶ Lázár 1899, p. 867.

⁶⁷ Lázár 1899, p. 510.

⁶⁸ Lázár 1899, p. 510.

⁶⁹ Közigazgatási jelentés 1912, p. 34.

urmașilor contelui Teleki Gyula de la Alămor-Soroștin, cu un efectiv de 90 vaci și 4 tauri, cireada contelui Teleki Gusztáv din Drașov, cu 80 vaci, cireada lui Tolnay Regináld din Leorinț, cu 25 vaci și 6 tauri, precum și cea a lui Szalánczy Lőrincz din Odverem, cu 15 vaci și un taur elvețian⁷⁰.

Conform descrierilor timpului, vacile erau de regulă mărunte și uneori chiar pipernicite. Ameliorarea pe parcurs a raselor s-a datorat în mare măsură asociațiilor agricole înființate, asupra cărora prezentul studiu va reveni ceva mai încolo. Prețuirea și grija față de animale se degajă și din credințele populare ale vremii. Astfel, de exemplu, din gospodăria unde a avut loc o fătare nimic nu s-a mai împrumutat timp de trei zile și nici obiectele împrumutate nu s-au mai restituit, considerându-se că prin acest gest era dus și laptele vacii⁷¹.

Numărul cailor era relativ mic în perioada respectivă. Doar la Teiuș documentele semnaleză existența unei herghelii de cai⁷². Nici statistica păsărilor nu excelează cu prea multe date. De menționat doar atât că, în jurul anului 1900, în vederea introducerii unor rase superioare, au fost distribuite proprietarilor 90 arpington galben și tot 90 de rațe pechineză⁷³, iar în 1912 un număr de 225 păsări de rasă⁷⁴. La fel și apicultura era puțin caracteristică județului, îndeosebi în gospodăriile românești era o raritate, conform informațiilor avute la dispoziție⁷⁵.

Evoluția efectivelor de animale, conform recensământului din 1870, a avut următoarea configurație: 221.995 oi, din care ameliorate 4.498, clasice 217.947, 9.626 cai, 83.574 vite, din care rasă maghiară 55.495, elvețiană 26.090, 1.989 bivoli, 10.600 capre, 40.753 porci, 11.193 stupi de albine. Pe baza celor de mai sus, la mia de locuitori reveneau 359 vite, 42 cai, 8 bivoli, 978 oi, 46 capre, 179 porci și 49 stupi, ceea ce era cu mult sub media ardeleană⁷⁶.

Peste aproape două decenii situația cunoaște o ameliorare simțitoare. Astfel, în 1897 au fost recensate 73.632 cornute, 7.597 cai, 153.692 oi, 54.008 porci, la o mie de locuitori revenind 380 vite, 39 cai, 796 oi, 281 porci. În raport cu media ardeleană, la numărul de vite pe cap de locuitor comitatul Alba de Jos ocupa ultimul loc, iar în cazul cailor și al porcilor locul penultim. Mai bună era situația în cazul oilor, unde comitatul se situa pe locul cinci în Ardeal⁷⁷. În anul 1911 cei 31.665 proprietari de animale dispuneau de 78.116 vite, 6.650 cai, 357 măgari, 48 catâri, 5.711 capre, 40.746 porci și 214.454 oi⁷⁸. Față de cifrele de la

⁷⁰ *Közérdek*, 1883, nr. 45.

⁷¹ Lázár 1899, p.507.

⁷² Lázár 1899, p. 508.

⁷³ Közigazgatási jelentés 1910, p. 34.

⁷⁴ Közigazgatási jelentés 191, p. 36.

⁷⁵ Lázár 1899, p. 853.

⁷⁶ Népszámlálás 1871, p. 500-524.

⁷⁷ EGE 1897, p. 28.

⁷⁸ MStK 1911, p. 27.

1897, o însemnată creștere se înregistrează la oi, precum și în mai mică măsură la vite, în schimb a scăzut efectivul de cai și porci, la cei din urmă descreșterea fiind semnificativă, scădere la care și primul război mondial și-a adus partea sa de contribuție. Astfel, în 1916 efectivul de vite a scăzut cu 25 %, cel al oilor cu 304 capete față de perioada premergătoare conflagrației. Doar efectivul caprelor a rămas nemodificat⁷⁹.

Cu toate oscilațiile efectivelor, comerțul cu animale a jucat un rol important în viața economică a județului. Astfel, în 1880 orașul Alba Iulia, cu cele 4.548 animale vândute, ocupa locul 9 pe centrele de târguri de animale de la nivelul Ardealului, iar Câmpeniul, cu cele 6.682 capete vândute, se situa pe locul 7 în clasament⁸⁰. Ulterior Aiudul este orașul care excelează în vânzarea cantitativă a animalelor. Aici, în 1890 au făcut obiectul vânzării-cumpărării un număr de 15.491 vite, 7.103 oi, capre și porci, precum și 495 cai. Pe calea ferată au fost expediate 533 vite și 62 porci⁸¹. În 1894 crește numărul animalelor expediate pe calea ferată, scade în schimb circulația pieței. În 1896 în ambele cazuri se constată o creștere simțitoare. La fel de bun a fost și anul 1905, când la Aiud au fost vândute 13.726 vaci, 5.772 viței, oi și capre, 3.611 porci, iar pe calea ferată au fost expediate 1.927 vite, 100 porci, 148 oi și miei⁸².

În comerțul cu animale și în procesul de prelucrare a cărnii, abatoarele își aveau rolul lor bine determinat. Dintre acestea, un număr de 14 funcționau în 1905 în județul Alba.

Însă, și zootehnia era expusă multiplelor pericole, manifestate prin boli și epidemii de tot felul, care bântuiau în lumea animalelor. Tuberculoza, boala bivolorilor, pesta porcină, râia, boala gurii și a unghiilor, rujeola oilor, holera păsărilor erau cele mai frecvente și mai răspândite boli, care determinau adeseori instituirea carantinei de către autoritățile locale și comitatense. Totodată, autoritățile s-au îngrijit ca fiecare comună să dispună de un cimitir al animalelor moarte, iar la Teiuș funcționa un crematoriu pentru incinerarea animalelor bolnave și moarte, iar abatoarele și târgurile de animale erau sub controlul permanent al autorităților de specialitate.

Silvicultura

Din suprafața de 620.409 iugăre cadastrale cât cuprindea județul, 159.847 iugăre cadastrale, adică 25,7 %, erau acoperite cu păduri. Cele mai întinse suprafețe se aflau pe teritoriul plășilor Ighiu și Roșia Montană, urmând apoi comunele din plasa Vințu de Jos, precum și comunele de pe malul drept al Mureșului. După forma de proprietate, 3 erau proprietatea orașelor, 42 erau

⁷⁹ MStK 1917, p. 18.

⁸⁰ Alba Iulia 2000, p. 285.

⁸¹ Polgarmesteri jelentes 1890, p. 11.

⁸² Polgarmesteri jelentes 1906, p. 11.

comunale, 118 erau posesorii urbariale, 5 posesorii, 189 ale parohiilor și școlilor și 5 erau păduri regale⁸⁵. Dacă în 1902 suprafața pădurilor private era de 56.480 iugăre, în 1905 această suprafață a scăzut la 55.000 de iugăre. Conform statisticilor, statul era cel mai mare proprietar, dispunând de 26.000 de iugăre de pădure, suprafață administrată de 2 ingineri silvici. De asemenea, Episcopia Romano-Catolică de Alba Iulia dispunea în 1905 de 10.000 de iugăre, pădurea fiind răsfrântă pe teritoriul a 15 comune, suprafață ce în 1910 a crescut la 12.000 de iugăre, acum în hotarul a 12 comune, sub controlul și administrarea unui lucrător silvic⁸⁶. Din acest fond erau exploatați copacii cuprinși între vârsta de 60-100 de ani⁸⁷. Pădurea Arhiepiscopiei Greco-Catolice din Blaj, în suprafață de 3.000 de iugăre în 1905, administrată de un lucrător silvic, se întindea în hotarul a 8 comune, însă peste cinci ani această suprafață s-a redus la 2.247 iugăre⁸⁸. Colegiul Bethlen din Aiud, tot în 1905, dispunea de 6.000 de iugăre de pădure, aflată pe raza hotarelor a 7 comune, îngrijită de un administrator silvic, iar în 1912 dispunea de 6.300 iugăre în 10 comune. Componenta pădurii: 6.290 iugăre stejar și fag, 10 iugăre brad și 2.900 iugăre pădure pentru lemne de foc⁸⁹. Orașul Aiud, în 1891, dispunea de 2.201 iugăre pădure⁹⁰, în 1912 avea deja 2.500 iugăre, din care 772 supuse tăierilor curente, 1.778 tăiate la un interval de 20-40 ani. În cadrul fondului silvic aiudean, an de an se înregistrau rezultate benefice, întrucât veniturile anuale planificate erau depășite cu regularitate. Asta s-a întâmplat și în anul 1890 când, în locul sumei planificate de 2.735 forinți, s-au încasat 6.056 forinți și 97 creițari. Aceste venituri sporite au fost posibile datorită exploatarii eficiente și multiple a fondului forestier, veniturile provenind din vânzarea lemnului pentru construcții, din taxele de tăiere și vânzare a lemnului, din vânzarea producției de fân din fânețele pădurii, din amenzile încasate ca urmare a delictelor silvice, din vânzarea lemnului și a resturilor pentru foc, precum și din valorificarea producției de ghindă. Cheltuielile, în sumă de 2.118 forinți și 96 creițari, au fost destinate împăduririi, realizării materialului destinat vânzării, reparării drumurilor forestiere, recoltatului ghindei, pășunatului porcilor în pădure etc.⁹¹.

Însă nu doar pe marile proprietăți ne întâlnim cu valorificarea multiplă a pădurii. Moșii erau la rândul lor preocupați pentru prelucrarea cu folos a materialului lemnos aflat în posesia lor; confecționarea în stil mare a șindrilei, scândurii, diverselor materiale de construcții, precum și a diverselor obiecte din

⁸⁵ Polgarmesteri jelentés 1906, p. 40.

⁸⁶ Közigazgatási jelentés 1905, p. 27.

⁸⁷ Közigazgatási jelentés 1912, p. 60.

⁸⁸ Közigazgatási jelentés 1912, p. 27.

⁸⁹ Közigazgatási jelentés 1912, p. 28.

⁹⁰ Polgarmesteri jelentés 1891, p. 22.

⁹¹ Polgarmesteri jelentés 1891, p. 22.

lemn: butoaie, ciubere, donițe, feldere, greble, furci etc. era la ordinea zilei în lumea de la munte⁹². Alții se ocupau cu făcutul cărbunilor, iar alții cu vărăritul. Cărbunii erau transportați cu căruța, apoi la oraș aceștia erau puși în saci care erau apoi oferți mergând din casă-n casă de către vânzătorii ambulanti.

Exploatarea permanentă, dar și numeroasele catastrofe naturale, precum și îmbătrânirea au determinat luarea măsurilor de reîmpădurire a terenurilor defrișate. Astfel, în 1902, pe o suprafață de 173 iugăre au fost plantați 1.534.000 puiți de pădure, precum și 2.500.000 de salcâm. În 1905 s-au derulat acțiuni de împădurire pe alte 561 iugăre. Pe proprietatea Aiudului în 1901 au fost plantate 12.000 bucăți stejar, 1.300 salcâmi, 1.600 puiți de brad.

În domeniul vânătorii se vânau cu precădere lupul, vulpea, mistrețul, căprioara, fazanul. Singurul instrument de vânătoare era pușca. Curse nu se mai foloseau. Pescarii se foloseau de cârlige mari și mici, de plase, de năvoade, precum și de mai multe cârlige înșirate pe o sfoară lungă. În acest ultim caz, la unul din capete era fixată o greutate din piatră, de celălalt capăt atârna un clopoțel în vederea semnalizării. Năvodul era confecționat din cânepă rezistentă, având formă de umbrelă, și era prevăzut cu greutateți din cositor. Plasa simplă avea un diametru de un metru și jumătate și era confecționată din cânepă. În zona de munte adeseori însă păstrăvii se prindeau cu mâna în pâraiele cristaline. Însă cel mai bun venit era asigurat de pescuitul din apele Mureșului.

Organizații economice

Organizațiile economice au jucat un rol important în viața agrară a comitatului. În acest context un rol hotărâtor l-a avut Asociația Agricolă comitatensă cu sediul la Aiud, al cărei scop era dezvoltarea condițiilor agrare ale comitatului, lansarea tuturor ramurilor agricole, valorificarea și susținerea intereselor gospodarilor agricoli, îndeplinirea atribuțiilor comisiei agrare de la nivelul comitatului, avizarea și rezolvarea problemelor agrare aferente. Pentru îndeplinirea acestor țeluri s-a urmărit intensificarea creșterii eficiente a animalelor, experimentarea și introducerea de noi soiuri de plante și rase de animale, înființarea de baze experimentale, răspândirea noilor cunoștințe agricole, valorificarea produselor, facilitarea procurării mașinilor, ridicarea nivelului de pregătire a lucrătorilor agricoli, urmărirea factorilor ce aveau efect benefic asupra agriculturii, avizarea profesională a problemelor agriculturii.

Asociația a depus eforturi susținute în vederea implementării acestor țeluri: astfel, în anul 1898, an cu slabe rezultate agricole, au fost distribuite producătorilor drept sprijin 150 măji semințe de orz tip Hanna. Pe lângă aceasta, în 12 localități s-au desfășurat conferințe și expuneri de popularizare în cadrul cărora un număr de 10 conferențieri au vorbit pentru 2.290 producători despre

⁹² Lázár 1899, p. 868.

diverse probleme de actualitate ale vieții agrare. De asemenea, au asigurat procurarea a 100 mașini pentru stropit, iar în toamnă, pentru învățătorii satelor, la Aiud s-a desfășurat un curs pe teme de viticultură și vinificație. De fapt însemnătatea asociației s-a demonstrat și prin faptul că, în scurt timp, au devenit membri ai acesteia cei mai remarcabili reprezentanți ai comitatului. Astfel, a intrat în rândurile sale, în calitate de membru fondator, însuși episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly, precum și Colegiul Bethlen din Aiud, prin conducerea sa⁹³. În anul următor au avut loc, de asemenea, 27 conferințe agricole susținute de 8 vorbitori, în 13 comune, în fața a 2.810 cursanți, cărora le-au fost distribuite 2.070 broșuri și caiete documentare pe diverse teme agrare. În luna mai a anului 1899, la Aiud, a fost inițiată și organizată o expoziție de animale cu premiere, fiind prezentate peste 200 de animale și oferite premii în valoare de 800 coroane. Acest succes i-a determinat pe organizatori să persevereze și să continue organizarea unor astfel de expoziții zootehnice. Pe lângă acestea, în urma distrugerilor cauzate de filoxeră, producătorilor le-a fost distribuit la prețuri avantajoase altoi de viță de vie american. În 1899 asociația a fost prezentă și la expozițiile de la Szeged, Sibiu și Cristuru Secuiesc, unde a beneficiat de aprecieri pentru cele prezentate⁹⁴. Prin urmare, succesul asociației continuă și în anii următori. În 1900 și-a adus aportul la înființarea primei gospodării agricole pilot în localitatea Oiejdea, a fost reprezentată la ședința de constituire a fabricii de conserve de la Deva, a continuat distribuirea viței de vie producătorilor. Astfel, în 1902 viticultorilor mai săraci li s-au distribuit cu titlu gratuit 31.800 bucăți butași de vie, precum și 80.000 portaltoi americani. Și tot gratuite au fost și cursurile pe teme de industrie casnică, cu durata de patru săptămâni, organizate în localitățile Noșlac și Mirăslău.

În paralel cu cursurile organizate, anuarele asociației publică în mod regulat diverse studii de specialitate din tot atâtea ramuri ale agriculturii comitatense. Astfel, doctorul Szaniszló Albert⁹⁵ a publicat studiul cu tema „Gândacii – dușmanii pomilor fructiferi și modalități de apărare împotriva lor”, Székelyhidi Viktor a scris despre „Însemnătatea producției de fructe și struguri în Aiud și împrejurimile sale”, Ebergényi Sándor despre „Jurisdicția în domeniul vieții economice”⁹⁶.

Alături de această asociație, un rol important în viața agrară a comitatului a jucat și Oficiul Ministerial din Ardeal, care doar în 1912 a desfășurat următoarele acțiuni specifice: a ținut prelegeri în domeniul creșterii animalelor, al cultivării viței de vie și al pomilor fructiferi, a înființat oficii pentru asigurarea animalelor în 25 de comune, iar la Lopadea Nouă – ca o noutate în materie –

⁹³ AGE 1899, p. 6-7.

⁹⁴ AGE 1900, p. 6.

⁹⁵ AGE 1900, p. 8.

⁹⁶ AGE 1900, p. 34-39.

conferințele au fost prezentate deja cu ajutorul unui aparat de proiecție. În paralel cu toate acestea, oficiul a distribuit semințe, a îmbunătățit pășuni, a sprijinit cumpărarea de tauri, a asigurat îngrășăminte chimice, a inițiat și organizat la Lopadea Nouă și Leorinț cursuri de pregătire în cioplitul lemnului și împletitul din papură⁹⁷.

Alături de organizațiile de anvergură, încep să apară și o serie de asociații locale, cu dimensiuni mai reduse, pentru satisfacerea imediată a nevoilor agricultorilor. Așa a fost Asociația producătorilor de fructe din Aiud, ideea înființării acesteia ivindu-se în 1880, cu ocazia unei foarte reușite expoziții de fructe din oraș. Oficial însă s-a creat în primăvara anului următor, primind nu peste mult timp și invitația de a participa la expoziția națională de fructe și legume de la Budapesta, unde a obținut medalia de bronz din partea organizatorilor pentru calitatea produselor expuse. Conform statutului aprobat, scopul său consta în intensificarea cultivării fructelor la Aiud și împrejurimi, obținerea unor soiuri superioare, intensificarea, valorificarea producției obținute, înființarea de livezi, organizarea de expoziții. Punerea în practică a țelurilor sale s-a confirmat prin faptul că în 1884 au fost create noi soiuri de fructe cum ar fi: 12 rânduri de măr batul, 7 rânduri măr ponc, 3 rânduri de măr roșu, câte un rând de măr de vară și de toamnă, precum și diverse soiuri de păr. De asemenea, în terenul asociației au mai fost cultivate și 30.000 bucăți puieți ce urmau a fi altoiți⁹⁸.

Dintre asociațiile de mică dimensiune a făcut parte și Asociația semincere de la Vințu de Jos, care și-a propus cu primordialitate lansarea economisirii, sprijinirea săracilor prin mici depuneri săptămânale, acordarea de împrumuturi membrilor, sprijinirea producției și acordarea de avansuri pentru intermediere⁹⁹.

Tot în perioada cercetată au luat ființă și primele cercuri ale gospodarilor, precum și cooperative de credit agricol, printre altele la Lopadea Nouă și Oiejde. Pentru partea română, este de menționat Asociația gospodarilor și meșteșugarilor, înființată în 1902 sub denumirea de “Reuniunea economilor și meseriașilor români”¹⁰⁰.

În context maghiar, unul din momentele remarcabile ale perioadei supuse cercetării l-a constituit adunarea generală a Asociației Gospodarilor Maghiari din Ardeal, desfășurată la Aiud în zilele de 13-15 octombrie 1883. În cadrul capitolului consacrat problemelor teoretice au fost prezentate conferințele: “Dezavantajele parcelării proprietăților funciare”; “Condițiile zootehniei comitatului Alba”; “Necesarul de mașini pentru proprietarii mijlocii din Ardeal”.

Latura practică s-a concretizat în organizarea unei expoziții de anvergură în nu mai puțin de șapte încăperi ale prefecturii, cu următoarele secțiuni:

⁹⁷ Közigazgatási jelentés 1900, p. 7.

⁹⁸ *Közérdek*, 1884, nr. 10.

⁹⁹ *Közérdek*, 1884, nr. 10.

¹⁰⁰ Alba Iulia 2000, p. 286.

expoziția de vinuri, expoziția de struguri, expoziția plantelor de câmp, expoziția industriei casnice, apicultura, expoziția de mașini și unelte, aceasta din urmă fiind organizată în cadrul fermei agricole a Colegiului. Partea cea mai interesantă și importantă a constituit-o însă expunerea bogatelor produse de fructe de pe tot cuprinsul Ardealului. Comisia a acordat la acest capitol locul întâi Asociației din Cluj-Mănăstur pentru cele circa o mie de soiuri de fructe expuse. Locul doi a fost obținut de Asociația din Aiud pentru cele 110 soiuri de mere și pere prezentate. Produsele de câmp – grâu, secară, păstăioase, linte, cartofi, hamei, tutun – au fost expuse de gospodarii din Unirea, Beldiu, Cisteiu de Mureș, Aiud, Cricău, Stremț, Oiejdea, Hopârta, Ciumbud, Vințu de Jos, Șard, Lopadea Nouă, Rădești.

Următoarea secțiune era cea a vinurilor, în cadrul căreia un număr de 31 producători au etalat nu mai puțin de 83 soiuri de vin. Despre aceasta iată o descriere făcută de ziarul local al timpului: “În colțul din stânga se află două semipiramide – pe unul vinuri roșii, pe altul vinuri vechi. De la intrare la dreapta, precum și de-a lungul peretelui din spate se află expuse soiurile de struguri. Inscripțiile de pe perete ne introduc în tainele obținerii vinului de calitate. Latura de vis-à-vis este destinată compoturilor și vinarsurilor, în stânga se află vița de vie – încărcată cu produsul bogat al sezonului: ciorchinii de struguri care îi îmbie agale și cu mândrie pe vizitatori. În vecinătate, pe o etajeră, se văd vinurile noi, mai ușoare și mai grele. Esența expoziției o constituie de fapt vinurile de soi, care strălucesc pe o piramidă înaltă în mijlocul încăperii.” Pe lângă expozate, nivelul manifestării a fost dovedit și prin faptul că, din cei 185 membri ai asociației de la nivelul Ardealului, un număr de 129 au ținut să fie prezenți la această manifestare din Aiud¹⁰¹.

Presa locală din județ populariza cu tot mai mare insistență noile orientări ale vieții agrare din comitat. Astfel, ziarele aiudene *Közérdek* și *Alsófehér*, alături de publicațiile *Economul* și *Unirea* din Blaj, au adus un aport substanțial la înnoirea vieții agrare, la răspândirea noutăților din acest important domeniu de activitate. Bunăoară, ziarul *Közérdek*, cu ocazia manifestărilor prilejuite de semicentenarul “Astrei” la Blaj, consemna următoarele pe marginea expoziției pe teme agrare organizată în orașul de la confluența Târnavelor: “Intitulată *Expoziția istorică și culturală a Despărțământului Blaj*, expoziția a fost deschisă în cadrul Gimnaziului episcopal, lângă biserică, fiind organizată în zece încăperi. Sunt expuse acolo scrieri vechi, cărți, tablouri, dar și frumoasele produse ale industriei casnice românești, realizate atât în Blaj cât și în împrejurimi; lucru manual, țesături, toate veritabile comori, care aduc venituri anuale de sute de mii românilor. Meseriașii Blajului expun mobilă, trăsuri, unelte gospodărești, bunuri casnice de diverse necesități ... Enorm s-a dezvoltat și croitoria, agricultura s-a

¹⁰¹ *Közérdek*, 1883, nr. 41, 42, 43, 44.

edificat după principii economice engleze, iar progresul industriei manufacturiere este de-a dreptul incredibil. Prin banii “Astrei”, tinichigii, fierarii și rotarii au devenit veritabili artiști industriali.”¹⁰².

Ca o concluzie la cele de mai sus, în alegerea și prezentarea temei am pornit de la faptul că atât studiile, precum și tratatele de specialitate – îndeosebi cele de limbă maghiară –, au evitat atât în trecutul mai îndepărtat, dar și în cel mai apropiat tratarea acestui capitol cu însemnătate aparte din trecutul județului. Nici chiar amplele monografii de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu se ocupă cu istoricul vieții economice de pe aceste meleaguri, ele tratând doar epoca veche, cea romană, apoi evenimentele anului 1848-49, etnografia și populația județului, evitându-se cu desăvârșire capitolul economic, deși știut este faptul că însăși viața economică a fost în toate timpurile baza de susținere a celorlalte domenii de activitate. Pentru literatura maghiară, atât istoricii cât și scriitorii s-au dedicat aproape în exclusivitate Aiudului și Colegiului, precum și reliefării rolului acestora în contextul vieții literare, istorice și culturale ale maghiarimii din județ în mod special, ale maghiarimii ardelenice în mod general.

Tocmai de aceea am considerat utilă pătrunderea mea în acest domeniu mai puțin cercetat și prelucrat de către specialiștii maghiari ai timpului.

Viața agrară în perioada cercetată – cu puține excepții – avea o dezvoltare fluctuantă de la un an la altul. Însă dificultățile de tot felul erau adeseori în bună măsură micșorate datorită apariției unor instituții, organizații, asociații de profil care, prin măsurile concrete luate și aplicate, au reușit să depășească multe din dificultățile întâmpinate. Așa s-a întâmplat și în cazul enormelor pierderi provocate de necruțătoarea filoxeră. S-a dovedit și atunci că doar asocierea poate fi salvarea producătorilor, precum și a rezultatului muncii lor de fiecare an, preponderența agrară influențând în mare măsură structura, modul de trai, precum și starea materială a populației județului.

Toate aceste succinte considerente ne conduc spre concluzia finală că este necesară o continuare a eforturilor, pentru a reliefa și alte componente ale vieții agrare din fostul comitat Alba de Jos.

GYÖRFI DÉNES

¹⁰² *Közérdek*, 1911, nr. 70.

**AGRICULTURE IN THE LOWER ALBA COUNTY
DURING THE DUALIST PERIOD (1867-1918)**

ABSTRACT

This study attempts to describe the state of agriculture in the Alba county in the so-called “dualist” period between 1867 and 1914. We present the situation at the time, the way in which people cultivated the land and raised animals, and various customs linked to these activities. We also analyze the progress brought about by the introduction and dissemination of new techniques and methods.

Abrevieri bibliografice

- AGE - *Alsófehérvármegyei Gazdasági Egyesület*, Nagyenyed 1899-1902.
 Alba Iulia 2000 - *Alba Iulia 2000*. Alba Iulia 1975.
 Alsófehér 1896 - *Alsófehér vármegye monográfiája*, Vol. I, partea I, Nagyenyed 1896.
 EGE - *Erdélyi Gazdasági Egylet egy éve*, Kolozsvár 1895-1915.
 Egyed 2002 - Egyed Ákos, *Falu, város, civilizáció*, Csíkszereda 2002.
 Erdély 1964 - *Erdély története*, Bukarest 1964.
 Erdély 1987 - *Erdély története*, Vol. 3, Budapest 1987.
 Közigazgatási jelentés - *Alsófehér vármegye alispánjának közigazgatási jelentése*, Nagyenyed 1902-1912.
 Lázár 1899 - Lázár István, *Alsófehér vármegye néprajza*, Nagyenyed 1899.
 MStK - *Magyar Statisztikai Közlemények*, Budapest 1911-1917.
 Nagyenyedi 1918 - *A nagyenyedi ev. Ref. Egyházmegye esperesének évi jelentései*, Nagyenyed, 1918.
 Népszámlálás 1871 - *A Magyar Szent Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos háziállatok kimutatásával együtt*, Pest 1871.
 Pállás 1911 - *Pállás Nagy Lexikona*, Budapest 1911.
 Polgármesteri jelentés - *Nagyenyed rendezett tanácsú város polgármesterének évi jelentései*, Nagyenyed 1890-1899.
 Purcar-Rustoiu 2002 - Ioana Purcar-Rustoiu, “Zugravii din Laz (județul Alba) în surse arhivistice”, în *Patrimonium Apulense*, 2002.
 Révai 1911 - *Révai Nagy Lexikona*, Budapest 1911.